

HISTÒRIA DE LA LLENGUA

EL CATALÀ, LLENGUA ROMÀNICA

El català, com la resta de llengües romàniques, és una continuació del llatí vulgar. Veurem la importància que van tenir les llengües preromanes en la formació posterior de la llengua catalana.

ELS SUBSTRAT. LA INFLUÈNCIA NO LLATINA

Donem el nom de **substrat** a les influències que una llengua que és substituïda en un territori determinat deixa damunt la llengua que se li imposa com a conseqüència d'una conquesta o colonització. Es produeix una substitució lingüística: durant un temps les llengües en conflicte conviuen fins que s'imposa la nova llengua amb influència de la substituïda.

Abans de la romanització, a les terres catalanes s'havien establert diverses civilitzacions que utilitzaven llengües diferents. Gràcies sobretot a la toponímia i l'arqueologia, s'ha pogut determinar l'existència d'aquestes cultures. El llatí va substituir aquelles llengües; però, abans de desaparèixer, van influir en la seva evolució. Quan parlem de substrat ens referim, doncs, a les restes o elements lingüístics de llengües preromanes que influïren en el llatí i que en algun cas s'hi incorporaren fins a conservar-se en català.

Els celtes

Probablement les migracions indoeuropees entraren a Catalunya en dos grups. El primer, entre els segles X i VII aC, procedia de la conca del Rin i arribà a la Mediterrània, però no arribà a traspasar la línia de l'Ebre.

La segona onada, més densa i complexa, va arribar entre els segles VII i V aC. Travessà els Pirineus i s'anà estenent des de la Mediterrània fins a l'Atlàntic, colonitzant la vall de l'Ebre i Castella endins.

L'element cèltic de la península Ibèrica va ser considerable en la zona occidental, mentre que va anar perdent força a mesura que s'acostava a la Mediterrània. És per això, justament, que els Països Catalans és zona de substrat cèltic poc important. Trobem elements cèltics incorporats a la llengua catalana:

- **Elements lèxics:** *balma, banya, blat, camí, llauna, llegua, maduixa, trencar, tancar, rusc, etc.*
- **Topònims:** *Besalú, Verdú, Boldú, Salardú, Vallabriga, Sogorb, Queralbs, Queralt, Cadaqués, etc.*

Els grecs

Cap al segle VII aC les terres catalanes entraren en contacte, per mar, amb la civilització grega. Els grecs, atrets pels metalls de la península Ibèrica, s'establiren a Empúries, potser l'únic centre urbà d'una certa magnitud a la península. El contacte amb els grecs comportà per als habitants de les terres catalanes una acceleració notable en la seva evolució històrica que els va permetre de deixar enrere els temps prehistòrics.

Si bé el cabal de veus gregues introduïdes directament al català és ben escàs, val a dir que la nostra llengua té un nombre considerable d'hel·lenismes que van penetrar-hi a través del llatí: *ametlla, botiga, pergamí, baptisme, evangeli, cim, guix*, etc. També són bastants els préstecs grecs al català pel que fa al llenguatge marítim; són mots generalment procedents del grec medieval, que van entrar en el nostre lèxic arran de les relacions comercials de Catalunya amb la Mediterrània oriental des del segle XIII: *galera, sirgar, estamera, escàlem, arjau, ormejar*, etc.

L'iberobasc

En el període que va dels segles VI i V aC fins a l'arribada dels romans es va desenvolupar a la zona oriental de la península Ibèrica, entre Andalusia i el Llenguadoc, una civilització amb característiques i personalitat pròpies. Els pobles que la protagonitzaren, a pesar dels matisos que els diferenciaven, devien semblar prou uniformes als escriptors grecs i llatins perquè els coneguessin amb el nom genèric d'ibers, una denominació que no correspon pas a un sol grup ètnic específic, sinó que s'aplica al conjunt d'elements culturals, de distintes èpoques i procedències, que van ser assumits pels habitants de les costes de la Mediterrània.

Al nord de Catalunya, en canvi, s'hi podien trobar un grup de pobles pirinencs de llengua basca, dels quals encara en queden vestigis prou clars en la toponímia del Pallars i de la Ribagorça. La seva llengua sembla que es relaciona amb la família caucàsica, potser a través dels contactes amb els ibers de l'interior.

En terres catalanes el basc arcaic s'estengué bàsicament pels Pirineus nord-occidentals, la Ribagorça, el Pallars, la Vall d'Aran, l'Alt Urgell, Andorra i la Cerdanya. Els pobles ibèric i basc eren distints i, per tant, les llengües corresponents també ho eren, per bé que tenien força elements lingüístics comuns. La dificultat que planteja la identificació, en el català actual, dels elements pertanyents a la llengua basca arcaica i a la ibèrica ha portat els filòlegs a parlar globalment de **substrat iberobasc**, amb mots com:

- **Lèxic comú:** *gavarra, pissarra, bassa, carrasca, estalviar, isard, artiga, xarrupar*, etc.
- **Toponímia:** *Orseja, Enveig, Estavar, Gerri, Arinsal, Arans, Anyerri*, etc.

EL CATALÀ ENTRE LLENGÜES ROMÀNIQUES

En el seu procés d'expansió, el llatí va absorbir les llengües dels indígenes. Aquesta absorció, tanmateix, no es va pas realitzar sense deixar rastre en la llengua llatina. Si bé els habitants de les terres romanitzades van adoptar la llengua sàvia, és indubtable que la parlaven i pronunciaven a la seva manera. Malgrat els esforços que feien per ajustar-se a la pronúncia del llatí, s'hi notava la influència de les llengües pròpies, unes llengües que ja havien arraonat. Precisament aquestes influències foren una de les causes que van contribuir al fet que es trenqués la unitat lingüística i que, del vell tronc llatí, en sorgissin les diferents llengües romàniques que actualment cobreixen bona part del territori dominat antigament per l'Imperi romà.

Els factors que possibilitaren l'existència de diversos llatins parlats i que, per tant, donaren pas al naixement de les llengües romàniques foren els següents: la influència del substrat, la varietat dialectal dels colonitzadors, la influència del superstrat i la intensitat de la romanització.

Influència dels substrat

En les zones en què la romanització fou aclaparadora, les llengües preromanes restaren ofegades i ben pocs elements aconseguiren de sobreviure-hi, encastats en el llatí que hi predominava. En canvi, en aquelles zones en què la romanització només va poder imposar-se després de vèncer un llarg període de resistència, diversos elements del substrat van poder substituir-hi amb certa força, una força capaç de mediatitzar la integritat del llatí que estava destinat a imposar-s'hi.

Varietat dialectal dels colonitzadors

Segons l'origen geogràfic, social i cultural dels colonitzadors, el llatí que aquests van difondre presentava característiques prou diferenciades. És per això que alguns dialectalismes, cultismes i vulgarismes –característics de determinats sectors de la població romana– es fan palesos en les solucions adoptades pel llatí de les diverses zones de la Romània.

Influència del superstrat

Un dels factors que més va influir a diversificar el llatí de les diferents zones de la Romània va ser l'acció modificadora que van exercir-hi les llengües d'altres pobles que, amb posterioritat al període de romanització, s'assentaren en les terres de l'Imperi. Aquesta acció, que coneixem amb el nom de superstrat, no va ser homogènia, perquè foren diversos els pobles que s'establiren a la Romània i també van ser diverses les èpoques de la seva implantació.

Intensitat de la romanització

La romanització no va tenir la mateixa intensitat a tot arreu. En aquelles zones en què l'assimilació de la llengua va ser molt profunda, els pobles van restar més fidels a l'esperit romà, i el substrat preromà gairebé va desaparèixer; en canvi, en les terres en què la romanització fou més superficial, el substrat tingué tendència a rebrotar-hi. La intensitat de la

romanització a cada regió de l'Imperi és, doncs, un element molt important per a la formació de les llengües romàniques.

EL SUPERSTRAT I L'ADSTRAT

Després de la romanització, les terres catalanes van ser envaïdes per altres pobles. Les llengües d'aquests pobles van ser assimilades finalment pel llatí. Això no obstant, van exercir una certa influència sobre el llatí, que el català va mantenir. En aquest context, anomenem **superstrat** les restes o elements lingüístics posteriors a la romanització incorporats a les llengües romàniques (pel que fa al català, aquestes restes provenen del germànic i de l'àrab).

D'altra banda, el concepte d'**adstrat** fa referència a les influències mútues entre dues o més llengües per motius de veïnatge geogràfic.

El català posseeix un bon nombre d'hel·lenismes, gal·licismes, italianismes o anglicismes que no són pas deguts a cap invasió territorial ni a relacions de veïnatge, sinó que són fruit de contactes polítics o comercials durant l'edat mitjana o, modernament, de la influència que algunes cultures han tingut sobre la catalana, sobretot a través dels mitjans de comunicació de masses.

LES INVASIONS GERMÀNIQUES

Durant el segle IV, aprofitant la debilitat de l'Imperi romà –immers en profundes crisis internes–, es produí una important migració de pobles germànics que es van anar estenent per tot l'Imperi, i que constituïren la base dels primers pobles bàrbars subordinats al poder de l'emperador.

En el camp estricte de la llengua, l'aportació germànica fou força notable pel que fa a la toponímia, ja no tant pel que fa a l'onomàstica i ben poc pel que fa al lèxic. Val a dir, tanmateix, que la investigació topa amb la dificultat de no poder establir quines aportacions són d'influència germànica directa –fruit del seu domini– i quines són d'importació indirecta –fruit dels contactes que havien tingut amb els romans o bé dels contactes que el català tingué, en èpoques posteriors, amb llengües que contenien germanismes.

- **Onomàstica:** *Alfons, Àlvar, Elvira, Bertran, Recasens, Arnau, Berenguer, Gelabert, Guillem, etc.*
- **Toponímia:** *Geltrú, Llofriu, Bassegoda, la Goda, Godella, Gombreny, Arderiu, etc.*
- **Lèxic comú:** *arenga, esperó, espia, estrep, guaita, guerra, baró, trampa, quant, etc.*

L'aportació germànica, tot i que no va ser tan important com l'empremta llatina, va actuar d'una manera decisiva en la filiació i en el destriament de les futures llengües romàniques, ja que si bé en alguns aspectes va pertorbar més o menys l'obra de la romanització, en altres casos va ajudar a facilitar-ne la consolidació.

LA INVASIÓ MUSULMANA

L'arribada dels àrabs (711) quan ja s'havia iniciat el procés de diferenciació entre el llatí i les llengües romàniques, va afectar lleument la llengua catalana; al País Valencià i a les Illes Balears, on la presència sarraïna va ser més duradora, els arabismes van arrelar-hi amb més força.

Arabismes del català

Bona part dels arabismes del català no porten l'article aràbic **al-** (o variants) aglutinat, a diferència dels castellans i portuguesos.

Català	Castellà	Portuguès
cotó	algodón	algodao
quitrà	alquitrán	alcatrao
raval	arrabal	arrabalde
gatzara	algazara	algazarra
sènia	aceña	azenha
sucre	azúcar	açúcar

Els **arabismes** abunden en molts aspectes del lèxic català, com per exemple en:

- **noms d'eines i arreus del camp:** *albarda, garbell, mandil, tamís, etc.*
- **noms del ram de la construcció:** *jàssera, magatzem, racó, rajola, safareig, sanefa, sínia, etc.*
- **noms d'estris domèstics:** *aixeta, catifa, flassada, matalàs, setrill, tassa, etc.*
- **noms de productes químics:** *alcohol, almesc, càmfora, midó, quitrà, sucre, etc.*
- **noms del món comercial:** *albarà, duana, tanda, tarifa, etc.*
- **noms de vents:** *garbí, llebeig, ratxa, xaloc, etc.*
- **noms de plantes i de fruites:** *albercoc, albergínia, arròs, garrofa, llimona, safrà, síndria, etc.*
- **topònims:** *Alcúdia, Albalat, Biar, Benissa, Benicàssim, Calaceit, Faió, Guadalaviar, Mafumet, Vinaròs, etc.*

LA FORMACIÓ DE LA LLENGUA LITERÀRIA

ELS PRIMERS TEXTOS EN LLENGUA CATALANA

Fins ben entrada la primera meitat del segle XII, la majoria de documents eren escrits en el llatí convencional dels notaris, en el qual tot just el català hi apuntava de tant en tant, entremig de mots i frases arromançades. En aquests documents, redactats en llatí per escrivans coneixedors de la llengua sàvia, sovint hi apareixen en català la precisió d'un topònim, l'esment d'un objecte casolà o el parentiu de les parts contractants. Aquests primers documents palesen, d'una banda, que els escrivans empraven el català quan desconeixen algun terme llatí, i, de l'altra, que es valien de la llengua pròpia per aclarir els passatges obscurs i fer-se entendre, així, per les persones afectades.

Els primers textos escrits en català no tenien cap "finalitat literària". Eren textos de caire instrumental, destinats a facilitar la comprensió de la paraula de Déu, el coneixement de les lleis, la constatació i fixació d'intercanvis comercials... Tampoc no eren d'una originalitat absoluta; més aviat es tractava de traduccions o bé de glosses d'escrits anteriors.

Textos religiosos

En el domini religiós, la predicació es va fer en llengua vulgar des de molt antic. Tan bon punt els predicadors van ser conscients de la diferència que hi havia entre el llatí que escrivien i la llengua que parlaven en la vida familiar i quotidiana, els sermonaris en llengua vulgar van començar a proliferar, i no solament en terres de parla catalana sinó també en la majoria de països cristians.

El primer text en prosa escrit en català és el constituït per les *Homilies d'Organyà*. Es tracta d'una col·lecció incompleta de sis sermons de quaresma, escrits –cap a final del segle XII o a començament del XIII- en una llengua arcaica, amb abundosos provençalismes.

Textos jurídics

El comte de Barcelona Ramon Berenguer I es va reunir amb els prohoms més notables dels seus dominis amb la finalitat de dotar el país d'una llei escrita, que posés fi al desgavell produït per la desfeta de la monarquia visigòtica. Aquesta llei escrita fou els *Usatges*, un aplec de normes jurídiques establertes pel costum, que els jutges de la cort barcelonina compilaren, a mitjan segle XII, fins a formar el nou còdex dels *Usatges de Barcelona*.

Els *Usatges de Barcelona* –primer codi feudal que apareix a Europa- són importants per dos motius: perquè és la primera compilació legislativa catalana, que delimitava deures i drets entre els comtes i els súbdits, i perquè és el primer intent seriós de fixar la terminologia jurídica.

El testimoni més antic conservat en llengua catalana, datat en la primera meitat de segle XII, fou la traducció d'uns fragments del *Forum Iudicum*. Cal dir que són uns breus fragments que no ens permeten de conèixer amb detall com era la llengua catalana del segle XII, perquè s'hi fan paleses una notable inseguretats fonètica i una gran irregularitat en les formes, cosa que evidencia que la llengua encara no havia assolit un mínim grau de fixació definitiva. Aquesta

traducció bé podria obeir a l'interès particular d'un escrivà, que –per encàrrec o per lleure- assajà la traducció al català d'una llei que ja no encaixava amb el tarannà de la societat que havia de regir.

LA FORMACIÓ DE LA LLENGUA LITERÀRIA

Fou en segle XIII quan el domini lingüístic català va assolir la seva configuració definitiva. Hi ajudà l'augment del nombre de laics que sabien llegir i la generalització de l'ús del paper (que va permetre d'incrementar el nombre de còpies de manuscrits en català). No s'havia perfilat encara, és clar, cap norma ortogràfica ni morfològica.

El creador de la prosa catalana fou Ramon Llull, que aplegà, en la seva obra, amplíssims coneixements científics i filosòfics que posseïa. El seu afany proselitista de conversió universal el varen portar a utilitzar el **romanç** (llengua romànica) perquè tothom pogués entendre la seva filosofia. D'aquesta manera el romanç es va introduir en uns àmbits (com el teològic) que semblaven restringits al llatí.

La varietat i la complexitat de la seva obra –síntesi ajustada de la tradició escolàstica, de l'espiritualitat franciscana, de la lírica provençal i de l'apologètica musulmana- empenyeren Ramon Llull a una constant renovació lèxica. A més de la riquesa i varietat del vocabulari patrimonial present en totes les seves obres, va introduir al català una gran quantitat de neologismes, provinents fonamentalment del llatí.

Vida i obra de Ramon Llull

Fill d'uns cavallers catalans que van acompanyar el rei Jaume I en l'expedició a les Balears, Ramon Llull va néixer a l'illa de Mallorca l'any 1232. Seguint els consells de Ramon de Penyafort –eclesiàstic dominicà que fou conseller del rei Jaume I i autor de diverses obres-, va entrar al servei de Jaume I en qualitat de patge. Més endavant fou nomenat senescal (majordom) del rei Jaume II de Mallorca.

Durant aquesta època, alhora que desenvolupava les activitats cortesanes que li corresponien, Llull va conrear la poesia trobadoresca. L'any 1257 es va casar amb Blanca Picany, de qui va tenir dos fills. Segons que ens explica en la seva *Vida coetània*, quan tenia més de trenta anys i mentre componia una cançó amorosa, se li va aparèixer Crist crucificat, el qual va convèncer-lo que abandonés la vida cortesana i es lliurés a la propagació de la fe cristiana.

Convençut com estava de ser cridat a una tasca evangelitzadora, liquidà els seus béns i començà una nova vida, dedicada a la penitència i l'apostolat. Aquesta tasca espiritual es va concretar en tres punts: redactar llibres per a la conversió dels infidels, sobretot dels musulmans; fer de missioner en terres infidels, i crear escoles per a missioners on s'ensenyessin l'*Art lul·liana* i les diverses llengües dels pobles on havien de ser enviats a predicar. La cèlebre *Art* de Ramon Llull pretenia combatre els errors dels infidels i mostrar de manera irrefutable la veritat de la fe cristiana. Probablement va escriure el primer esbós de

l'obra, *Art abreujada d'atrobar veritat*, l'any 1274, obra que va anar refent tot al llarg de la seva vida. Jaume II de Mallorca l'ajudà a fundar el col·legi de llengües de Miramar.

La seva activitat apologètica el portà al nord d'Àfrica –hi va anar tres cops-, a Portugal, a Montpeller, a París, a Gènova, a Roma, a Nàpols, a Xipre, a Terra Santa, a Amèrica, etc. En les seves constants anades i vingudes, visità reis (Jaume II de Mallorca, Felip IV de França, Enric II de Lusignan) i papes (Nicolau IV, Celestí V, Bonifaci VIII i Climent V) per tal d'interessar-los en els seus projectes de reforma i de conversió, cosa que aconseguí ben poques vegades. Exposà les seves doctrines en diverses universitats i va intervenir en el Concili de Viena del Delfinat. Morí l'any 1315 a la Ciutat de Mallorca.

Segons els criteris més rigorosos, Ramon Llull va escriure al voltant d'unes 250 obres. Escrivia en català, en llatí i en àrab –encara que en aquesta darrera llengua no se n'ha pogut localitzar cap obra-; les composicions rimades, les escrigué en un provençal força catalanitzat. D'entre les obres més importants cal esmentar *Llibre de Gentil i tres savis* (1272), *Llibre de la contemplació* (1272), *Llibre de l'ordre de cavalleria* (1275), *Llibre d'Evast i d'Aloma i de Blanquerna* (1282), *Llibre de meravelles* (1288), etc. Són obres rimades: *Llibre d'Amic e Amat* (1282), *El desconhort* (1295), etc.

Importància de l'obra de Ramon Llull

Llull té el mèrit de ser el primer pensador de la civilització europea que escriu en una llengua romànica obres científiques, filosòfiques i teològiques. Mogut probablement pel desig d'arribar directament als seus conciutadans i de persuadir-los a la conversió, decidí fer aquest pas de la mateixa manera que utilitzava l'àrab per “sarraïns a preïcar”, o el llatí quan volia arribar a tota la cristiandat. Comprengué la necessitat d'emprar la llengua del carrer, la llengua de cada dia, perquè precisament era l'home del carrer a qui volia arribar. És justament en aquest fet on rau la seva innovació.

La grandesa de Ramon Llull com a escriptor es basa en l'ús magistral que fa de la prosa corrent i senzilla per a l'expressió dels conceptes filosòfics més elevats. En les seves obres en prosa, podem estudiar-hi l'evolució del català i l'aparició de noves formes de la terminologia teològica i filosòfica.

La seva prosa és molt acurada, clara i perfectament construïda; utilitza un lèxic molt ampli que abasta des dels conceptes més quotidians i familiars als idees més complicades i abstractes. Sovint es va veure forçat a crear paraules, ja que ni en llatí ni en català no trobava els termes apropiats per expressar determinats conceptes; així va anar forjant mots nous amb un gran i intel·ligent sentit de la derivació i de l'esperit de la llengua.

Amb tota justícia, Ramon Llull és considerat el creador del català literari. La seva aportació representa, per a la prosa catalana, una precoç irrupció en els camps més diversos del saber, als quals la majoria de llengües trigaran encara molts anys a accedir. Va ser ell qui va obrir la llengua catalana a totes les possibilitats del pensament científic i de l'especulació filosòfica i teològica.

LA PROSA HISTÒRICA

La primera manifestació veritablement important de la prosa catalana es produí en el domini de la història. En l'escàs espai d'un segle, la prosa historiogràfica assolí el seu punt culminant amb les quatre grans *Cròniques* (1313-1388), memòria política i nacional més recent, que ocupa un lloc de privilegi en el conjunt de la història de les lletres catalanes.

El Llibre dels feits, de Jaume I

El *Llibre dels feits* és un autobiografia del rei, que comprèn des del seu engendrament l'any 1207, amb alguns antecedents, fins a la mort del monarca, esdevinguda l'any 1276. La crònica és una mena de confessió espontània del rei: hi conta les coses tal com les veu i hi exposa les seves impressions tal com les sent. El monarca explica, amb to planer, el seus projectes i les obres que ha dut a terme, tot deixant per a la posterioritat el judici de la seva obra.

L'estil de la crònica és viu i fluid, ja que hi predomina un to col·loquial, gairebé de conversa, en què tenen un paper preponderant l'intimisme, la confidència i l'anecdòtic. Els desgavells sintàctics que sovint s'hi troben donen vigor i espontaneïtat a l'obra. De vegades, sembla que l'escriptor reculli mot per mot allò que va dictant-li Jaume I, amb les incorreccions pròpies d'una conversa. L'obra adquireix un singular realisme en els parlaments, que acostumen a ser reproduïts en estil directe, amb preguntes i respostes, breus i precisos.

Per donar més versemblança a la crònica, molt sovint els personatges d'altres nacionalitats empenen la seva llengua. De vegades són mots aïllats al bell mig d'una frase catalana, de vegades són frases en francès o en occità, i també hi són freqüents mots àrabs acompanyats de la seva traducció. Abunden, tot al llarg de la crònica, nombrosos aragonesismes (que sovint han estat confosos amb castellanismes).

La Crònica de Bernat Desclot

Dues de les característiques lingüístiques de la *Crònica* són el gran nombre d'arcaïsmes que esmalten el relat i el fet que la llengua presenta trets característics del dialecte rossellonès, per bé que queden diluïts sota el pes de la llengua literària del seu temps.

La Crònica de Ramon Muntaner

L'estil de Muntaner és el d'un romanç de cavalleria, narrat en el to planer d'una rondalla popular. La prosa a estones vulgar, negligent i un xic caòtica, és sovint plena de vitalitat, dinàmica i pintoresca, saturada d'expressions populars, refranys i proverbis. La llengua de Ramon Muntaner és, per descomptat, un "bell catalanesc" amb un lleuger color empordanès (havia nascut a Peralada) que, juntament amb els seus excepcionals dots de narrador, no sempre veraç, constitueixen el millor atractiu de la seva *Crònica*.

La Crònica de Pere III el Cerimoniós

L'estil de la *Crònica* de Pere III el Cerimoniós no és tan viu ni tan interessant com el de les tres anteriors. La prosa és força sovint austera i rígida (sobretot quan la narració pren la forma d'un dietari), però sempre acurada i correcta. En la segona redacció, hi introduí canvis i afegitons

per corregir o completar el text de la primera versió, correccions que obeïen, evidentment, a un afany de millora estilística.

EXPANSIÓ I ESPLENDOR DE LA LLENGUA LITERÀRIA

A mitjan segle XIII, Jaume I ja havia acabat la reconquesta del sector hispànic oriental. A final del segle XIII s'inicià l'expansió catalana a la Mediterrània: Sicília, Sardenya, Nàpols i els ducats d'Atenes i de Neopàtria foren incorporats a la Confederació catalanoaragonesa. La Cancelleria Reial s'encarregà de mantenir i difondre un model literari unitari que va configurar la prosa catalana, alhora que va ser el canal introductor dels corrents humanistes. En el segle XV es produí la culminació del procés iniciat pels escriptors de la Cancelleria, que es va concretar amb l'aparició d'escriptors tan importants com Bernat Metge o Joanot Martorell.

LA CANCELLERIA REIAL

L'any 1276, Jaume I va disposar que tota la documentació del regne de València fos redactada en català i no en llatí. A partir d'aquest moment tota la documentació dels Països Catalans queda unificada. Totes les institucions (la Generalitat de Catalunya, la Generalitat del regne de València, el Gran i General Consell de Mallorca), a més de tots els municipis i notaris, utilitzaren un mateix model de català.

Integrada a la Corona catalanoaragonesa, la Cancelleria Reial era una oficina dirigida per un canceller, encarregada de copiar i de tramitar tots els documents reials o de la noblesa o dels eclesiàstics. Aquesta escrivania reial va ser organitzada a partir del segle XIII i la componien una sèrie de funcionaris que tenien cura de tota la documentació reial.

La Cancelleria esdevingué un focus cultural –com ho havien estat els monestirs durant l'alta edat mitjana- sobretot a partir de l'any 1373, quan hom hi aplegà un grup de copistes per a la transcripció de llibres. La Cancelleria assimilà i expandí la poesia i l'art francès, introduïts per Violant de Bar; la curiositat per tot el que feia referència al món llatí, provinent d'Itàlia; o l'hel·lenisme, procedent de la cort pontifícia d'Avinyó.

La prosa de la Cancelleria seguia els formularis medievals de la retòrica epistolar. La majoria de funcionaris eren bons coneixedors de *l'Ars Dictandi*, títol que hom donava als tractats de la retòrica epistolars que foren utilitzats a les cancelleries medievals, especialment durant els segles XI, XII, XIII, XIV i XV. Aquests tractats contenien regles i exemples de com redactar les salutacions, els preàmbuls i les elocucions –el cos o nucli- dels documents amb preceptes sobre gramàtica, construccions, figures retòriques, sentències i sobre el *cursus* o ritme de la frase.

Com que la majoria de funcionaris de la Cancelleria sabien llatí, no és gens estrany que fos justament aquesta llengua la que marqués les directrius, tant pel que fa als formularis com al vocabulari tècnic de la burocràcia i de la política. La influència llatina anà modelant el català

sense violentar-lo. En les *Ordinacions Reials* de Pere el Cerimoniós, que són una adaptació de les *Leges Palatinae* de Jaume II, la frase catalana hi té un rellevant accent llatinitzant, que arriba fins i tot a anquilosar-se perquè és un calc, paraula per paraula, de la construcció llatina. Sortosament, altres escrivans i notaris de Pere III el Cerimoniós van saber vèncer les dificultats que presentava el model llatí, i empraren un català més dúctil, harmoniós i clar.

Allò que crida més l'atenció és la notable uniformitat que assolí l'idioma oficial de la Cancelleria, que s'aconseguí implantar en la llengua escrita de tot el domini lingüístic. El català escrit era una mena de **koiné** (llengua comuna, estàndard) literària i administrativa, per sota de la qual batejava amb força una llengua viva més variada. Les antigues variants del català no eren gaire evidents. La raó d'aquesta uniformitat obeïa al fet que la llengua de les Illes i del País Valencià era una llengua que s'havia expandit per la Reconquesta en unes terres fortament arabitzades.

La formació llatinitzant dels **curials** (membres de l'església o de l'administració de justícia) del rei, que havien de redactar la documentació en català, aragonès i llatí, influí perquè el català assolís un alt grau de perfecció, eficàcia i elasticitat, amb què aconseguí maduresa i fixació. Sens dubte que l'educació estilística d'aquell estament havia d'acusar fidelment tot canvi que l'evolució de la moda literària pogués experimentar en l'ensenyament de la tècnica de l'art d'escriure.

La Cancelleria, amb la seva pràctica diària, renovà els motlles i va contribuir de manera definitiva a millorar i fixar la llengua literària, en la qual els escriptors humanistes van escriure obres notabilíssimes.

L'HUMANISME

La prosa culta

Bernat Metge ha estat considerat com l'introduïdor de la prosa humanista en la literatura catalana. Format a l'empara de la Cancelleria Reial, dominava perfectament el llatí, llengua que empraven els funcionaris en la redacció de documents. A més, com a bon notari, tenia el gust per la precisió i la claredat a fi d'evitar qualsevol ambigüïtat. Precoç lector dels clàssics llatins, Bernat Metge no es limità a reproduir fragments dels clàssics llatins, sinó que els va saber interpretar i hi va aprofundir magistralment.

La seva prosa presenta una evolució constant cap a una forma d'expressió més acurada. En la seva obra primerenca, *Llibre de Fortuna e Prudència*, la prosa de Bernat Metge encara té un marcat regust medievalitzant, i presenta, d'altra banda, abundoses solucions aprovençalades. En *Valter e Griselda*, però, aquest regust medievalitzant i les solucions aprovençalades ja han desaparegut. *Lo Somni*, la seva darrera obra, presenta el major grau de puresa i de maduresa estilística de la prosa renaixentista del català. Demostra en aquesta obra el seu extraordinari bon gust lingüístic i dona proves de fins a quin punt es podia forçar la llengua catalana amb atrevides concessions lèxiques i amb alambinats ornaments sintàctics, sense caure en l'afectació ni en la pedanteria, errors en els quals van incórrer molts dels prosistes cultes del segle XV.

La sintaxi de Bernat Metge és clara, precisa i matisada en la imitació llatina. Empra els **hipèrbats** (alteració de l'ordre gramatical dels mots) amb moderació i té tendència a posar el verb al final del període oracional per tal de donar a la frase una reeixida aparença clàssica.

Hom considera Bernat Metge el darrer dels escriptors catalans medievals i el primer escriptor renaixentista. Diguem, finalment, que la prosa catalana de Bernat Metge és, en el moment de la seva maduresa, ben equiparable a la italiana de l'època i, en general, més desenvolupada que la francesa i la castellana.

La prosa popular

Adreçada principalment a la gent senzilla, que no comprenia els enfarfecs cultismes. En aquest aspecte, excel·leixen Francesc Eiximenis i sant Vicent Ferrer.

Francesc Eiximenis fou un dels autors més prolífics de l'edat mitjana i alhora un dels que gaudí de més difusió, no sols a la Corona sinó també a l'estranger. Les seves obres foren escrites en llatí i català, tractaven bàsicament de qüestions de ciència, política, mística i ascètica, d'ètica i de teologia dogmàtica. En conjunt, l'obra d'Eiximenis constitueix una vasta enciclopèdia de la ciència i de la vida del seu temps que, adreçada a un públic més aviat humil, ofereix ben poca originalitat en el plantejament de la problemàtica i en la tria de les fonts, però, això sí, revela una gran agudesesa en l'observació de la realitat i una gran habilitat descriptiva.

Sant Vicent Ferrer, orador de gran volada i escriptor de profunda imaginació, va influir notablement en les classes dirigents del seu temps i va tenir una intervenció decisiva en el dissortat Compromís de Casp.

El català emprat en els sermons de sant Vicent Ferrer és el català comú, el del carrer, molt allunyat dels models literaris utilitzats pels humanistes. Emprava paraules directes, vives, entenedores, amb la mateixa llengua del poble, que el seguia per tot arreu amb devoció, i per a qui no valien les floritures retòriques.

LA PRODUCCIÓ LITERÀRIA

El segle XV es caracteritza per l'ascensió de la burgesia arreu d'Europa occidental i, pel que fa als Països Catalans, a la ciutat de València especialment. La noblesa havia perdut preponderància social, per bé que la seva ideologia i les seves formes de vida (anomenades cavalleries) van perdurar encara força temps més, en fer-se-les també seves la burgesia. Els temps heroics de la cavalleria ja havien passat, però la burgesia i la noblesa d'aquella tardor medieval es pensaven que encara hi vivien. Els fruits literaris d'aquest somni nostàlgic d'un temps passat foren els llibres de cavalleria; uns llibres que resultaren medievals per l'argument, però humanistes per la forma i l'estil.

L'anònim *Curial e Güelfa*, obra escrita cap al 1450, i el *Tirant lo Blanc*, redactat per Joanot Martorell entre els anys 1460 i 1468 i retocat per Joan de Galba, són dos dels millors

exponents literaris de la cruïlla entre el món nostàlgic de la cavalleria feudal idealitzada i el món impregnat dels valors humanístics i pragmàtics d'una burgesia puixant.

Curial e Güelfa

Un dels llibres de cavalleria més importants –obra mestra de la literatura catalana- és el *Curial e Güelfa*, novel·la artística i erudita, d'autor anònim. L'argument és més aviat simple. Güelfa, germana del marquès de Montferrato i jove vídua del senyor de Milà, s'enamora de Curial, un jove humil de la cort, i el protegeix perquè es faci cavaller. A causa de les intrigues de palau, Curial abandona Montferrato i emprèn diverses aventures en honor de Güelfa per diversos països europeus i del nord d'Àfrica. Dames i donzelles s'enamoren d'ell arreu però finalment torna a Montferro, on es casa amb Güelfa. En aquesta obra, elegant i ben estructurada, el realisme, l'erotisme i l'humanisme es barregen amb la narració d'escenes pròpies de l'amor cortès.

El *Curial* es redactat en una prosa abundant i inspirada, treballada amb gust evident i respectant les lleis de la gramàtica i de la lògica. L'autor acudeix sovint a les fonts del llenguatge popular, del qual demostra tenir un profund coneixement, tot emprant amb abundància frases fetes i modismes.

No sabem res de l'autor del *Curial*. Fou, això sí, un hàbil escriptor i un prosista elegant.

Tirant lo Blanc de Joanot Martorell

L'autor més important de novel·les de cavalleria en llengua catalana fou el valencià Joanot Martorell, autor de *Tirant lo Blanc*, novel·la escrita a partir de 1460 i que, després de la mort de Martorell, fou enllestida per Joan de Galba.

En el *Tirant lo Blanc*, el llibre profà més llegit del segle XV, hi predominen els fragments on els personatges actuen amb gran realisme. Les situacions són narrades amb objectivitat, subtilitat i desimboltura. Així mateix, hi dominen les pàgines en què la llengua és plana i clara, encara que també hi ha fragments llatinitzants i abarrocats. Martorell s'hi expressa de vegades amb trets d'ironia i humor, i sempre amb un estil solemne i elegant, molt vinculat als cànons de la prosa renaixentista.

El *Tirant lo Blanc* representa un nou gènere literari de creació pròpiament catalana.

Espill de Jaume Roig

Novel·la burgesa de més de setze mil versos escrita entre els anys 1456 i 1460. El llenguatge dels milers de versos tetrasíl·labs de l'*Espill*, basat en el parlar valencià col·loquial, és directe, incisiu i molt peculiar. El vocabulari és d'una riquesa extraordinària. Per dur a terme la realització de l'*Espill*, Jaume Roig va prescindir sovint de les conjuncions i, en general, de les partícules de relació amb la finalitat d'estalviar síl·labes.

L'obra mostra una visió negra, pessimista i sòrdida, però d'un gran valor per la perspectiva que ens dóna de la civilització del seu temps.

Vita Christi de sor Isabel de Villena

És la més important producció literària catalana basada en textos bíblics. Encara que l'obra s'ocupa de la vida de Jesús, la perspectiva feminista recorre totes les pàgines de l'obra, gràcies sobretot a l'expressivitat afectiva del llenguatge i a la simpatia amb què tracta els personatges femenins. Aquest feminisme es basa exclusivament en la superioritat afectiva de la dona i en la seva sensibilitat, més afinada que la de l'home.

Ausiàs March

El segle XV va ser també un període esplendorós per a la poesia catalana, que ja s'havia independitzat completament de la primitiva versificació dels trobadors. Ausiàs March és el millor poeta català de tot aquest període clàssic, és el clàssic medieval més important.

Va ser el primer poeta català que va abandonar definitivament el llenguatge provençalat que infestava el lèxic i la morfologia dels poetes dels Països Catalans. L'afany moralista el va portar a expressar-se, per tal de fer-se més entenedor, en una llengua plenament catalana, amb algun valencianisme. En la seva obra, que sobrepassa amb escreix els deu mil versos, a penes s'hi troben una vintena de mots amb forma i desinència provençals i, encara, a conseqüència de les necessitats de la rima. Sovint hi trobem emprades, per produir una major impressió de verisme, locucions o frases fetes totalment col·loquials.

March és l'únic poeta líric de la nostra literatura antiga després de Ramon Llull, i un dels poetes més importants de tota la literatura de l'edat mitjana.

Roís de Corella

És l'últim dels grans escriptors que clou el període de plenitud. Roís de Corella, situat al llindar del Renaixement, va millorar el vers i la prosa. Les seves innovacions, tanmateix, no van prosperar perquè la seva figura es va veure eclipsada per la d'Ausiàs March.

Roís de Corella, l'escriptor més important en vers i en prosa de la segona meitat del segle XV, va culminar la tasca iniciada dels primers humanistes, encaminada a dotar el català d'un estil modern, renaixentista.

DE LA REINAXENÇA AL 1936

El moviment de la Renaixença va posar les bases perquè el català tornés a ser una llengua de cultura. Gràcies a aquesta empenta inicial, en aquest període es va aconseguir la normativització del català i la recuperació de la seva oficialitat institucional amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia del 1932.

ELS PRECURSORS DE LA RENAIXENÇA

Els anys posteriors a la Guerra del Francès van estar dominats per les passions polítiques que van fer impossible que el Romanticisme es desenvolupés amb normalitat.

L'any 1823 va sorgir a Barcelona la revista "El Europeo", primera manifestació romàntica de la Península, que va aplegar els escriptors més significatius del Principat. Des de les seves planes hom va exaltar amb entusiasme els valors de la poesia popular, de les tradicions i de la història nacional.

A partir de l'any 1833 van anar apareixent els primers poetes que s'adonaren de l'absurditat que representava evocar les grandeses de la pròpia nacionalitat en una llengua forastera. Així, Bonaventura Carles Aribau, Antoni Puigblanch, Tomàs Villarroya, Vicent Salvà van ser els primers a reivindicar, mitjançant llurs composicions, l'ús de l'idioma, el passat històric, els trobadors i els Jocs Florals.

Aquestes primeres manifestacions de la Renaixença van trobar en Joaquim de Rubió i Ors la persona que va donar intencionalitat al moviment. En el seu pròleg a *Lo Gayté del Llobregat* (1841), proposava un programa no gaire ambiciós, en el qual es queixava de la depauperació lingüística, alhora que retreia als catalans que s'avergonyissin d'usar per escrit la seva llengua. Rubió i Ors era partidari de restablir els Jocs Florals i es decantava decididament per l'ús exclusiu del català.

ELS JOCS FLORALS

La idea d'instaurar els Jocs Florals de Barcelona va trigar a madurar; però pels volts del 1850 ja hi havia un bon nombre de poetes, una certa pràctica en l'ús poètic del català, un notable entusiasme en les promocions dels joves escriptors i, fins i tot, una certa acollida per part del públic. La restauració dels Jocs (1859) va ser possible al capdavant gràcies a l'empenta de Marià Aguiló, Manuel Milà i Fontanals, Antoni de Bofarull, Joaquim Rubió i Ors, que en foren els principals impulsors i que van tenir l'encert i la valentia d'acceptar només composicions en català.

La literatura fou protegida per les institucions pròximes als poders públics i també per una classe social encara en ascens, la burgesia. A partir dels Jocs Florals, la literatura catalana, vehicle ideològic en la majoria dels casos, pogué sostenir una premsa periòdica i uns serveis d'edició que van anar creixent a mesura que la Renaixença es consolidava.

Els Jocs Florals acostumaren la gent a acceptar la dignitat literària de l'idioma i van fer possible una garantia de continuïtat, una institucionalització de la literatura catalana i una plataforma de prestigi social, no solament pel que fa a la producció literària sinó també a les reivindicacions polítiques que es varen anar cohesionant i consolidant a l'entorn del moviment anomenat catalanisme.

Pels Jocs Florals passaren la majoria d'escriptors en català de la segona meitat del segle XIX. D'una llista que es faria inacabable, no ens podem estar de destacar-ne tres noms: Jacint Verdaguer, Àngel Guimerà i Narcís Oller. Tots tres, al llarg dels anys, bastiren una obra literària de molt alta qualitat que va marcar la maduresa de la llengua literària.

La campanya lingüística de "L'Avenç"

L'intent més seriós en aquest procés de fixació de la llengua, el duagué a terme la revista modernista de *L'Avenç*. La *Campanya lingüística de L'Avenç* va durar des del 31 de juliol de 1890 fins al desembre de 1892. La va iniciar Eudald Canibell amb dos articles titulats "La rutina del català escrit", adreçats a sensibilitzar l'ambient i a preparar el terreny de la futura reforma lingüística.

L'Avenç considerava que hi havia tres punts que afectaven negativament el català:

- l'anarquia ortogràfica i la manca d'un bon diccionari;
- l'existència de dos llenguatges que no satisfieien ningú: un de massa literari i culterà, i un altre de massa vulgar i castellanitzant;
- la presència abassegadora de castellanismes en la llengua escrita.

El primer pas endavant va ser l'aparició, l'any 1891, de la primera gramàtica de Pompeu Fabra, *Ensayo de gramática del catalán moderno*, que va esdevenir la guia del grup de *L'Avenç*.

En el Centre Excursionista de Catalunya, els membres de *L'Avenç* van pronunciar quatre conferències amb el títol genèric de *Campanya lingüística de "L'Avenç"*. Aquestes conferències serviren per salvar el projecte de reforma lingüística, ja que els permanents atacs i crítiques havien fet trontollar les seves propostes tan innovadores. En el Centre Excursionista de Catalunya, Joaquim Massó i Torrents hi explicà els motius de la reforma lingüística; Josep Casas i Carbó hi exposà quin havia de ser el model de català literari, i Pompeu Fabra va fer-hi una conferència sobre la conjugació del verb català, i una altra sobre els afixos pronominals i l'apòstrof.

Durant tot l'any 1892 va anar apareixent una secció titulada "La reforma lingüística" en què, a més d'explicar les novetats que s'anaven adoptant, hom s'ocupava de les controvèrsies sorgides i de com les solucions de la Campanya eren acceptades pels escriptors. La reforma fou qualificada de revolucionària pels tradicionalistes, que no l'acceptaren i continuaren fidels a la seva ortografia rutinària; però, finalment, mancats d'arguments, hagueren de claudicar davant les solucions de "L'Avenç", que reberen, amb lleus retocs, el reconeixement oficial amb la publicació de les *Normes ortogràfiques*, aprovades l'any 1913 per l' Institut d'Estudis Catalans.

ANTONI M. ALCOVER

Mossèn Antoni M. Alcover va dedicar bona part de la seva vida a la tasca de divulgar i ennobrir la llengua catalana. La seva devoció a la pagesia i a tot allò que era característic del món popular li féu comprendre que el mallorquí no era altra cosa que una variant del català parlat al Principat, al País Valencià i a la Catalunya Nord, i que mancava una obra que recollís totes les modalitats del català. Per això va concebre la idea d'aplegar-les en un gran diccionari que titulà *Diccionari de la Llengua Catalana*, obra projectada de manera que contingés tot el tresor dels vocables catalans antics, moderns, literaris i dialectals.

Empès pel seu temperament lluitador, després d'un viatge d'estudi i de propaganda pel Principat i per la Catalunya Nord, redactà una *Lletra de convit* adreçada a tothom qui volgués col·laborar en la redacció del *Diccionari de la Llengua Catalana*, alhora que alertava sobre els inconvenients que comportava la confecció de diccionaris parcials catalans, valencians i mallorquins. La *Lletra de convit* arribà a tots els indrets dels Països Catalans, tingué una gran acceptació i engrescà moltíssima gent a col·laborar-hi.

EL CONGRÉS INTERNACIONAL DE LA LLENGUA CATALANA

Per esperonar l'estudi sobre les qüestions de lèxic i sintaxi, mossèn Alcover va convocar un congrés de sintaxi catalana. Informà d'aquest projecte el lingüista alemany Bernhard **Schädel**, el qual va considerar que calia ampliar-lo i convertir-lo en un Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

A començament del 1905 es va formar una comissió organitzadora i es repartí una circular, mitjançant la qual hom convidava a assistir al Congrés i on s'exposaven els temes que s'hi tractarien. La premsa catalana, i sobretot *La Veu de Catalunya*, acollí la idea del congrés amb notable entusiasme i li féu costat decididament. A més de la propaganda dels mitjans de comunicació, es dugué a terme una important campanya de conferències que arribaren a amplis sectors de públic de tot el domini lingüístic.

Les comissions i secretariats desenvoluparen una activitat extraordinària. La propaganda va fer el seu efecte, i el resultat fou un èxit inesperat. S'inscriviren 3.000 congressistes, i entre les nombroses adhesions hi hagué les de prestigiosos lingüistes i estudiosos tant de dins com de fora dels Països Catalans.

El congrés s'inaugurà el 13 d'octubre de 1906 amb una solemne sessió al Teatre Principal de Barcelona. Mossèn Alcover en pronuncià el discurs inaugural. Amb mots abrandats i de profunda estima envers la llengua, encoratjà tots els catalanoparlants perquè treballessin en la tasca de redreçament que havia de conduir a la formació del diccionari i de la gramàtica.

En l'aspecte científic, la tasca del Congrés fou considerable. La part més criticada va ser la manera democràtica d'adoptar els acords, ja que decisions ben compromeses (com ho són les ortogràfiques, posem per cas) eren aprovades per majoria de vots, quan gairebé la totalitat

dels participants no eren persones enteses en qüestions idiomàtiques. Ara bé, aquesta manera d'actuar del Congrés va representar un vot de confiança a la tasca que havien de dur a terme els especialistes, tasca que set anys més tard es concretà en les *Normes ortogràfiques*.

L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Després de l'esmentat Congrés de 1906, se sentí la necessitat d'impulsar i crear un organisme que es preocupés de la cultura catalana, que des del segle XVIII havia estat exclosa de la vida pública i de l'escola. Aquest organisme fou l'Institut d'Estudis Catalans, fundat l'any 1907 per Enric Prat de la Riba des del si d'un òrgan de poder autònom: la Mancomunitat de Catalunya. Aquesta Mancomunitat –sorgida de la unificació de les quatre diputacions provincials catalanes– va ser instituïda l'any 1914.

Des dels seus inicis, l'Institut tingué la finalitat de regular i de sistematitzar els estudis de qualsevol aspecte de la cultura catalana. El distingien tres característiques:

- l'exigència científica,
- la catalanitat,
- l'obertura cap a les altres cultures d'Europa.

L'any 1911, Prat de la Riba va ampliar les seccions de l'Institut amb la creació de la Secció de Ciències i de la Secció Filològica. La creació de la Secció Filològica va permetre l'elaboració de les *Normes ortogràfiques* ja esmentades, que van ser promulgades l'any 1913 i assumides definitivament per les Illes Balears i el País Valencià.

El conjunt de 24 normes aprovades per l'Institut d'Estudis Catalans va posar fi a l'anarquia ortogràfica, tan desorientadora i nociva per a la literatura durant tot el segle XIX i els primers anys del segle XX.

L'Institut va ser -i continua essent- la culminació de múltiples i diverses institucions lliurades a la investigació científica: ciències naturals, biologia, climatologia, psicologia, filologia, filosofia, etc. Amb la voluntat de proporcionar els mitjans necessaris per a la investigació, l'Institut d'Estudis Catalans creà la Biblioteca de Catalunya i una gran xarxa de biblioteques populars.

LA NORMATIVITZACIÓ: POMPEU FABRA

Pompeu Fabra esdevingué el veritable geni ordenador de la llengua catalana. Extraordinari lingüista i lexicògraf, estudià inicialment la carrera d'enginyer industrial, per bé que dedicà plenament la seva vida a l'estudi de la llengua.

Va participar activament en la campanya lingüística de *L'Avenç* juntament amb Josep Casas Carbó i Joaquim Massó Torrents. L'any 1891 va publicar *Ensayo de gramàtica del catalán moderno*, treball admirable de descripció. L'any 1898 va publicar *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*, obra premiada amb un accèssit en els Jocs Florals de 1896.

Des de l'any 1902 al 1911 va viure a Bilbao, on havia obtingut la càtedra de Química de l'Escola d'Enginyers. Dedicà els anys que passà a Bilbao a l'estudi de les obres de la romanística del moment. Fruit d'aquest estudi aprofundit, va publicar *Gramàtica de la llengua catalana* (1912), considerada per molts estudiosos l'obra més consistent des del punt de vista lingüístic.

A petició del president de la Diputació de Barcelona, Enric Prat de la Riba, l'any 1911 tornà a Barcelona per incorporar-se a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. L'any 1913 l'Institut va promulgar les *Normes ortogràfiques*, que eren bàsicament obra de Pompeu Fabra i que s'ajustaven a l'ortografia defensada pel grup de *L'Avenç*; les normes es complementaren, més endavant, amb la publicació del *Diccionari ortogràfic* (1917), amb la *Gramàtica catalana* (1918) i amb el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932).

Criteris de l'obra de Pompeu Fabra

Fabra es va proposar de fer del català una llengua de cultura. En termes sociolingüístics, una llengua és de cultura quan és apta per a totes les funcions lingüístiques tingudes per "altes": literatura en general, premsa, escola, administració, etc. La llengua de cultura es contraposa a la familiar, la de la relació intranscendent, no preparada per a totes les exigències de la vida cultural.

Fabra va fomentar la seva reforma en una sèrie de criteris fonamentals. El català havia de ser:

- **una llengua clara**, transmissora fidel del pensament;
- **una llengua escrita, continuadora de la llengua parlada**, capaç de vehicular la cultura real de tot un poble;
- **una llengua harmònica amb la resta de llengües de cultura**, amb solucions similars a les que havien adoptat les altres llengües europees;
- **una llengua supradialectal**, on es veiessin reflectits tots els dialectes del domini lingüístic;
- **una llengua moderna i de cultura**, que fos útil en tots els àmbits cultes i situada en el mateix nivell que la resta de llengües d'Europa.

Per dur a terme l'obra de redreçament del català, Fabra va dividir la seva reforma en tres grans blocs: l'ortografia, la morfosintaxi i el lèxic.

La tasca de regulació d'aquests aspectes de la llengua es basà en:

- la descripció sistemàtica de la pronúncia de la llengua,
- l'etimologia,
- la tradició medieval,
- la necessitat de claredat i de precisió en les solucions, etc.

L'OFICIALITAT DE LA LLENGUA

Des de principi del segle XX, el català havia anat guanyant terreny progressivament en tots els àmbits de la vida quotidiana, però no havia gaudit de cap mena de reconeixement legal, per la qual cosa vivia en una situació d'inseguretat permanent. Tot i que pel que fa a l'ensenyament havia progressat –val a dir que poc i lentament–, sovint apareixien prohibicions que anaven adreçades a entorpir-ne el desenvolupament, com ara la que decretà Miguel Primo de Rivera, el dia 11 de juny de 1926 (prohibir a professors i professores parlar català a l'escola).

Malgrat les prohibicions, el català no va perdre pas terreny, sinó que va continuar progressant en tots els àmbits.

Amb la instauració de la II República (1931-1939), Catalunya va recuperar les seves institucions de govern: la Generalitat i el Parlament. L'any 1932, l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia va regular la cooficialitat de la llengua catalana.

L'existència d'unes institucions pròpies va facilitar la presència del català en els àmbits oficials: en l'administració pública i municipal, i en la normativa legislativa. La catalanització de l'escola va comptar amb la decidida voluntat dels metges i les mestres, que dugueren a terme una renovació pedagògica importantíssima. La Universitat Autònoma de Barcelona va realitzar una gran tasca intel·lectual, alhora que va exercir una considerable influència de catalanització en el camp científic. En els mitjans de comunicació, el català va assolir un notable increment, sobretot en el món de la premsa. En el món editorial, l'edició de llibres en català va experimentar un augment espectacular, tant pel que fa a obres populars i de divulgació, com a obres erudites.

A la resta dels Països Catalans, el període republicà va significar també un avenç notable de realitzacions en favor de la llengua catalana. Al País Valencià i Mallorca es reivindicà així mateix l'escola en català.

Dissortadament, aquest conjunt d'assoliments i de projectes es va veure estroncat de soca-rel per la guerra civil (1936-1939). El règim que en sorgí, un cop acabada la confrontació armada, va retirar per terra tot allò que s'havia aconseguit durant el breu, però esperançador, període republicà.

DE LA DICTADURA FRANQUISTA A LA SITUACIÓ ACTUAL

Des de l'any 1936 fins a l'actualitat es produeix el pas entre dues situacions ben contraposades: d'una banda el franquisme, en què es va dur a terme una persecució sistemàtica i despietada contra la llengua catalana; d'altra banda, el postfranquisme, en què amb la recuperació de les institucions s'ha iniciat un procés per restituir al català el lloc que li correspon.

EL FRANQUISME: LA PERSECUCIÓ POLÍTICA DE LA LLENGUA CATALANA I LA PÈRDUA D'ÀMBITS D'ÚS

La persecució de la llengua i la cultura catalanes durant el franquisme fou una constant del règim, nascut de la rebel·lió militar del juliol de 1936. El franquisme era un sistema polític que tenia una filosofia totalitària, en la qual predominava una visió unitària d'Espanya i on la pluralitat cultural, lingüística o nacional era considerada sediciosa i transgressora de la unitat d'Espanya i, per tant, mereixedora de destrucció o d'anihilament.

La llei de 5 d'abril de 1938, promulgada pel govern franquista en penetrar les tropes del general Franco en territori català, deixava sense efecte l'Estatut d'Autonomia, votat per les Corts Constituents de la II República. Com a conseqüència d'aquesta llei, el català deixava de ser oficial a Catalunya i la llengua catalana era condemnada a desaparèixer de tots els àmbits oficials: del govern i del Parlament de Catalunya, que quedaven abolits; de l'administració pública a Catalunya; de l'administració de justícia; de l'ensenyament en general (primari, secundari i tècnic, universitari); dels documents notariaus; de l'administració municipal; del registre civil; etc.

L'eliminació del català de la vida oficial va ser completada per una prohibició encara més rotunda: la prohibició total de l'ús de la llengua catalana en els àmbits públics. Per la qual cosa va ser proscriu dels mitjans de comunicació (premsa, ràdio); dels espectacles (cinema, teatre); dels rètols dels edificis, dels comerços, dels cementiris, de les escoles, dels recordatoris, etc.

La repressió més dura contra la llengua i la cultura catalanes va presentar diverses etapes: la primera, que va durar de 1939 al 1945, va ser la més violenta i no pretenia altra cosa que la substitució cultural; la segona etapa, durà fins al 1947, fou d'assimilació; i una tercera, que s'allargà fins al 1959, procurar diluir la catalanitat a base d'afavorir els aspectes folklòrics de la cultura catalana, sota les etiquetes de "barcelonisme", "leridanisme", "alicantinisme", etc., amb la finalitat d'evitar tota referència directa a la realitat catalana.

Tal com hem avançat, la primera etapa va ser d'una hostilitat total contra qualsevol expressió pública de la llengua i cultura catalanes, que van ser prohibides sistemàticament. Es van cometre tota mena de despropòsits: multar a institucions i comerciants, etc. Pel fet de tenir rètols en català, interrompre les converses telefòniques en català, fer fogueres de llibres escrits en català, etc.

El franquisme va exercir una de les persecucions més implacables que mai ha tingut lloc, modernament, a l'Europa occidental, amb la finalitat de fer desaparèixer una llengua i una

cultura de la vida pública d'un país i aconseguir, per la força, d'imposar-ne una altra. Perquè no es tractava d'una represàlia de guerra, passatgera, condemnable però lògica, sinó perquè la persecució contra la llengua i la cultura catalanes va ser la consumació inexorable d'un dels objectius essencials del franquisme: la desaparició de Catalunya i de la resta de Països Catalans com a minories nacionals dins de l'Estat espanyol, amb la destrucció de la personalitat lingüística i cultural i la reducció de la seva llengua a la condició de **patuès** (modalitat lingüística que pateix una situació de manca de reconeixement cultural).

LA RESISTÈNCIA CULTURAL I LINGÜÍSTICA (1939-1959)

El noble orgull de no perdre la identitat com a poble va mantenir la continuïtat de l'ús de la llengua i de la cultura escrites i va evitar un trencament o una nova decadència. Mentre a terres catalanes tothom patia el flagell de la repressió, els catalans de l'exili van ser els únics dipositaris del testimoni públic de l'idioma.

Entre l'any 1939 i l'any 1945, els catalans de l'exili eren els qui treballaven amb més llibertat en iniciatives com la Fundació Ramon Llull, a França, les edicions de *Catalunya* o revistes com *Quaderns de l'exili*. A l'interior del país, en canvi, el règim franquista posava en pràctica les clàusules més dures del seu programa i destruïa qualsevol dissidència. La literatura clandestina, realitzada en principi, en cases particulars, eixamplà, a poc a poc, i sorgiren les dues primeres empreses importants: les edicions La Sirena(1943) i la revista *Poesia*(1944). La literatura catalana, però, no existia ni oficialment ni públicament en aquest període. L'any 1941, el Foment de Pietat havia reprès les seves edicions bíbliques. Entre 1942 i el 1944, aparegué algun llibre solt de caire líric, amb el vist-i-plau de l'Església, com també les primeres publicacions verdaguerianes (1943, 1944) del llibreter Josep Maria Cruzet. En conjunt, l'objectiu d'aquestes iniciatives era salvar la llengua i recuperar el prestigi social i cultural que aquesta havia perdut amb la victòria franquista. També es pretenia refer el sistema de relacions humanes destruït per la guerra i establir contacte amb les noves generacions.

Després del triomf dels aliats en la II Guerra Mundial, va començar a variar de manera sensible la correlació de forces. Tot i això, entre 1946 i el 1953, la producció més abundant continuà duent-se a terme a l'exili, i, gràcies a l'alliberament de França i a la intensificació de l'ajuda americana, conegué la seva època més brillant. Els Jocs Florals s'anaren celebrant, alternadament, a Amèrica i a Europa. Nasqueren noves editorials: a Amèrica, El Pi de les Tres Branques; a Perpinyà, reaparegueren les edicions Proa (1951). Van aparèixer també un gran nombre de revistes, com *Quaderns* (Perpinyà, 1945), *La nostra revista* (Mèxic, 1946), etc.

La producció clandestina, per la seva banda, fou força brillant. Les revistes culturals i artístiques (*Ariel*, 1946; *Dau al Set*, 1948) alternaren amb d'altres d'intenció popular: *Antologia*, 1947, *Temps*, 1948, etc. En aquests anys, a més, la literatura catalana reaparegué lentament en la vida pública. A partir de 1946, el franquisme, pressionat per la situació internacional, va concedir els primers permisos d'edició. D'aquesta manera, es van poder reprendre les edicions en català, alhora que es pogueren fer les primeres representacions teatrals en català. Durant aquests anys s'havia passat d'un programa estrictament a la defensiva a un altre de més expansiu i dinàmic.

Tant a l'exili com a l'interior, s'havia articulat un pla de recuperació d'autors i de lectors, i també d'incidència en l'opinió pública. Es tractava que la societat, fins aleshores esporuguida per la repressió contra la cultura catalana, s'interessés novament per la literatura catalana. Començava una nova època en què s'acabava la literatura clandestina. Mentre anava minvant la de l'exili, s'incrementava la literatura que es publicava al país, amb la proliferació de premis literaris, de manifestacions literàries i teatrals..., que havien de passar per una rígida censura.

LA RECUPERACIÓ DE LA CONSCIÈNCIA NACIONAL (1960-1975)

A començament dels anys seixanta, la creació d'una sèrie d'instruments de normalització cultural marcaren l'inici d'una nova etapa. Sota la protecció de l'abadia de Montserrat, l'any 1959 va aparèixer la primera publicació escrita totalment en català i que encara es publica actualment: *Serra d'Or*. Per aquesta revista desfilaren la majoria d'escriptors, científics i artistes dels Països Catalans. L'any 1961 va néixer la revista infantil *Cavall Fort* (1961). Aquest mateix any es constituí Òmnium Cultural, entitat sociocultural dedicada al mecenatge de la cultura catalana i, de manera prioritària, a subvencionar l'ensenyament de l'idioma. Després de superar tota mena d'entrebancs governatius i d'una prolongada clausura, Òmnium Cultural va crear un gran nombre de beques i premis, com ara: el Sant Jordi, de novel·la; el Josep M. de Sagarra, de teatre; el Joaquim Ruyra, de literatura juvenil; el Josep M. Folch i Torres, de narració infantil, i sobretot el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes.

També l'any 1961, amb l'aparició de l'agrupació de cantants Els Setze Jutges, va començar el moviment de la Nova Cançó. L'èxit que van tenir al Principat els cantants Raimon i Maria del Mar Bonet, que són la més fidel expressió del català parlat al País Valencià i a les Illes, va facilitar la presa de consciència de l'existència de la comunitat dels Països Catalans, concepte que ressorgia tímidament gràcies als intel·lectuals més conscients, alhora que es reprenien els contactes culturals entre la gent dels diversos indrets.

Així doncs, a començament dels anys seixanta, fets con l'embranchida de la Nova Cançó, el naixement de noves editorials, la reedició d'obres clàssiques de la literatura catalana i la campanya dels estudiants reclamant la creació d'una càtedra de llengua i literatura catalanes a la Universitat foren algunes de les manifestacions que permeteren una acceleració del redreçament cultural i la represa de la consciència nacional, que culminà l'any 1963 amb la campanya de sol·licituds, adreçada al vicepresident del govern, per aconseguir l'ensenyament del català a tots els nivells i per obtenir mitjans de comunicació social de masses en català, assoliment que, de moment, quedaren encara llunyans.

Si els anys quaranta i cinquanta havien estat els anys de la supervivència, els anys seixanta, aprofitant la tolerància del franquisme, foren de renovació i d'obertura als corrents culturals europeus. Només d'aquesta manera es podia assegurar la vigència i el futur de la cultura catalana. Ens aquest període abundaren les traduccions de Freud, Sartre, Gramsci, Camus, Pavese, Marx, etc. Es publicaren amb èxit obres com *La pell de brau*, de Salvador Espriu, *Vacances pagades*, de Joan Oliver. També aparegueren estudis sobre la realitat dels Països Catalans, com *Nosaltres els valencians*, de Joan Fuster; *Els altres catalans*, de Francesc Candel; *Els mallorquins*, de Josep Melià. Altres escriptors de reconegut prestigi incrementaren la llista:

Carles Riba, Josep Pla, J.V. Foix, Pere Calders, Mercè Rodoreda, Agustí Bartra, Miquel Martí i Pol, Vicent Andrés Estellés, Llorenç Villalonga, etc.

El món editorial experimentà un notable creixement: dels 200 títols apareguts l'any 1963 es passà a 500 a partir de 1968 i, l'any 1976, ja se'n publicaren 755, xifra que superava els 740 llibres publicats l'any 1931, i tot això malgrat la inexistència d'escola, ràdio, cinema, televisió (a partir de 1964 s'emetria una hora al mes), etc. En català i sense institucions de govern pròpies. Aquest creixement va servir per augmentar el nombre de lectors que es familiaritzaren amb la llengua del país.

L'any 1969 hom inicià la publicació de la *Gran Enciclopèdia Catalana*, de la qual foren editats quinze volums entre 1960 i 1980. Tot al llarg d'aquest període, sense un ensenyament normalitzat del català i amb els mitjans de comunicació totalment monopolitzats pel castellà, aparegueren un bon nombre d'obres de caràcter normatiu destinades a l'ensenyament de l'idioma, com també articles de divulgació lingüística o estudis específics sobre diversos aspectes de la llengua (etimologia, història, onomàstica, dialectologia, sociolingüística, etc.). Els autors més importants d'aquesta renovació lingüística van ser Joan Coromines, Francesc de B. Moll, Manuel Sanchis Guarner, Antoni M. Badia i Margarit, Josep Ruaix, Joan Solà, etc.

La creació, l'any 1971, de l'Assemblea de Catalunya va marcar el punt culminant de la represa de la consciència nacional, alhora que representava l'alternativa política sòlida per acabar amb el franquisme. L'Assemblea de Catalunya, que aplegava homes i dones de tota condició, reclamava a més de l'ús oficial del català, l'amnistia general per als presos i exiliats polítics, l'exercici de les llibertats democràtiques i el restabliment de les institucions i dels principis configurats en l'Estatut de 1932, expressió concreta d'aquestes llibertats a Catalunya.

Amb la mort del general Franco (1975), l'Estat espanyol va iniciar una nova etapa política que va culminar amb la restauració del sistema democràtic, única via possible davant les permanents reivindicacions socials, polítiques i nacionals. L'any 1977 Josep Tarradellas fou nomenat president de la Generalitat provisional; dos anys més tard s'aprovà l'Estatut d'Autonomia de Catalunya.

La nova situació va permetre l'aparició del primer diari català de la postguerra: *l'Avui* (1976). Se celebrà el Congrés de Cultura Catalana (1975-1977), la tasca primordial de la qual fou fer un balanç de l'estat cultural dels Països Catalans des del 1936 fins aquell moment, amb l'aportació dels projectes de futur a curt i mitjà termini per engegar el procés de recuperació cultural de la comunitat catalana. Noves publicacions en català anaren omplint el buit provocat pel franquisme: revistes literàries (*Els Marges*, *Randa*, *Faig*, etc.), d'història (*Recerques*, *L'Avenç*, etc.) o infantils (*Tretzevents*); setmanaris (*Canigó*, *El Temps*, etc.), sense oblidar el diari *Punt Diari*.

LLENGUA I SOCIETAT

CONCEPTE SOCIAL DE LA LLENGUA

La sociolingüística és justament la disciplina que estudia l'ús que es fa d'una llengua en general o qualsevol forma o varietat lingüística en particular.

Des d'una perspectiva sociolingüística, doncs, la llengua no és analitzada com a codi, sinó com a fenomen social. Mentre els gramàtics i lingüistes estudien llengües o varietats lingüístiques fent abstracció dels medis socioculturals en què funcionen i existeixen, els sociolingüistes n'estudien l'ús, que és precisament la seva relació amb els respectius medis. I, per ús, no sols s'ha d'entendre la manera com una llengua és usada, sinó el fet mateix de ser efectivament usada.

LLENGÜES EN CONTACTE

El **monolingüisme** (o unilingüisme) és l'ús d'una sola llengua per part de persones o comunitats. Val a dir, però, que generalment les societats actuals han evolucionat cap al coneixement d'altres llengües o cap a la convivència amb altres llengües, de manera que les persones o comunitats unilingües, tan habituals en altres èpoques, han tendit a tornar-se plurilingües (o multilingües), cosa que ha comportat el contacte entre llengües. Així, els estats monolingües són clarament excepcionals, com es desprèn del fet que el nombre d'estats del món és molt inferior al de les llengües que es parlen. A Europa, per exemple, només hi ha tres estats que podem considerar monolingües: Albània, Islàndia i Portugal.

Una de les situacions més freqüents és que la llengua pròpia d'una comunitat estigui en contacte amb una llengua forastera o amb més d'una. En aquest sentit, anomenem multilingüisme el fet que dues (o més) llengües estiguin en contacte d'una manera més o menys duradora, com a conseqüència de processos d'expansió i d'unificació política, de moviments migratoris, de veïnatge, de dependència econòmica o cultural, etc. La situació de contacte de llengües propicia tant fenòmens de bilingüisme o de diglòssia com interferències, és a dir, desviacions de les normes lingüístiques (més enllà, doncs, del simple manlleu- mot adoptat d'una altra llengua).

EL BILINGÜISME

L'expressió mínima de plurilingüisme és el bilingüisme, és a dir, l'ús alternat de dues llengües. Tanmateix, aquest terme es revela molt poc operatiu, ja que són nombroses les situacions que pot abastar la noció de bilingüisme i només la definició més general serveix per abraçar-les totes. Distingirem tres grans tipus de bilingüisme: l'individual, el social i el territorial.

El **bilingüisme individual** (entès com a capacitat d'una persona d'utilitzar dues llengües). Així, podem diferenciar entre bilingüisme passiu i bilingüisme actiu, entre bilingüisme simètric i bilingüisme asimètric, entre bilingüisme instrumental i bilingüisme integrador, etc.

Parlem de bilingüisme actiu quan s'entenen i es parlen les dues llengües; i passiu, quan una de les llengües s'entén però no es parla o no es vol parlar. Bilingüisme simètric és quan les dues

llengües es coneixen de la mateixa manera; i, en cas contrari, ens trobem davant el bilingüisme asimètric. Tenint en compte la motivació psicològica, podem distingir entre bilingüisme instrumental, en què s'aprèn una segona llengua per raons pràctiques, i bilingüisme integrador, en què s'aprèn una altra llengua amb el desig d'esdevenir membre de la comunitat que la parla.

El **bilingüisme social** consisteix en l'ús de dues llengües en un mateix territori: una que és pròpia del territori, i l'altra, sobrevinguda. Sota aquesta etiqueta de bilingüisme social, però, també s'inclouen situacions molt diverses. Així, segons l'extensió de la llengua forana en una comunitat, el bilingüisme és limitat o bé generalitzat. Respecte a la situació legal, podem distingir entre bilingüisme oficial i no oficial. En el primer cas hi ha cooficialitat lingüística; en el segon cas, una de les llengües no és oficial (pot ser perseguida, tolerada només en certes manifestacions, etc.).

El **bilingüisme territorial** és aquell que es dona quan tenim dues comunitats lingüístiques en un espai geogràfic dividit en dues zones clarament delimitades segons l'idioma respectiu. Un exemple de bilingüisme territorial fóra el cas de Bèlgica, que té el territori compartimentat en una zona on la llengua oficial és el neerlandès (flamenc) i una altra en què ho és el francès (való).

El domini idèntic de dues llengües és un fet individual (és una habilitat personal), rarament col·lectiu. Un individu pot ser capaç d'utilitzar dues llengües al mateix nivell; en una societat, però, l'ús de les llengües que hi conviuen sol ser desigual i es decanta en favor de l'una de les dues per la senzilla raó que, per tal de comunicar-se, només hi ha necessitat d'un idioma. Si el bilingüisme individual és un fet positiu i enriquidor (la mínima expressió del políglotisme), el bilingüisme social (a diferència del territorial) sol amagar un conflicte lingüístic, ja que una de les dues llengües avança (guanya àmbits d'ús o nombre de parlants) en detriment de l'altra.

DIGLÒSSIA

El concepte de diglòssia defineix aquelles situacions en què l'ús de dues llengües comporta una distribució rígida de funcions i la vinculació a un estatus cultural específic. En concret, la **diglòssia** constitueix l'ús de dues llengües a les quals, en el si d'una comunitat, s'atorga un rang diferent: l'una s'utilitza en les funcions prestigioses (ensenyament, mitjans de comunicació, administració, religió, vida intel·lectual, etc.), mentre que l'altra no pot accedir a aquestes funcions. De la primera se'n diu **llengua A(ita)** i de la segona **B(aixa)**. Com a resultat d'això, la llengua A, que és utilitzada en la comunicació pública i en els àmbits formals, és l'única que rep els estudis gramaticals i els processos de codificació i estandardització, per la qual cosa és l'única que rep una reglamentació; mentre que l'altra llengua no és estandarditzada ni reglamentada, perquè, com que hom l'ha privada d'acomplir funcions de prestigi, no se'n veu la necessitat.

EL CONFLICTE LINGÜÍSTIC

El conflicte lingüístic és quan el contacte de llengües genera una situació en què dues llengües competeixen entre elles provocant el desplaçament parcial o total d'una en els diversos àmbits d'ús lingüístic.

Quan un conflicte lingüístic s'aguditza, només es pot resoldre o bé amb la normalització lingüística de la llengua dominada (fent que sigui usada oficialment i públicament, en l'ensenyament, en els mitjans de comunicació, etc., fent recular l'altra llengua de les posicions que no li pertocuen) o bé amb la seva progressiva substitució per la llengua hegemònica. La substitució lingüística es produeix a través d'una disminució quantitativa (en terme de nombre de parlants i freqüències d'ús) i/o qualitativa (assimilació d'estructures lingüístiques, manlleus massius, hibridació, etc.).

De les llengües del món, trobarem un grup molt reduït de llengües que tenen un ús quantitatiu molt elevat, al costat d'unes altres, tan dignes com les anteriors, amb un ús quantitatiu més limitat i que han rebut l'etiqueta de minoritàries. Cal però, distingir entre llengua **minoritària** i llengua **minoritzada**, és a dir, la llengua que ha esdevingut minoritària en el seu territori com a resultat d'haver entrat en conflicte amb la llengua d'un Estat més poderós (militarment, econòmicament, etc.). De fet, **no totes les llengües minoritàries són llengües minoritzades**. El danès i el suec, per exemple, són llengües que (com el català) no excedeixen dels nou milions de parlants, però que (a diferència del català) tenen un ús perfectament normal en els estats respectius; és a dir, no són minoritzades per una llengua externa, sinó que són llengües emprades en tots el àmbits, formals o informals. D'altra banda, hi ha llengües majoritàries que pateixen, en determinats llocs i circumstàncies, un procés de minorització que arriba a amenaçar-ne, en alguns casos, l'existència en aquells indrets concrets. És el cas del castellà a Puerto Rico i al sud dels EUA, del francès al Canadà o del galaicoportuguès a Galícia. Finalment, també podem trobar llengües minoritzades a causa d'un procés de retracció dels seus usos públics i també privats, en la pròpia comunitat lingüística. És el cas de llengües com el gal·lès, l'occità, el català, el bretó, etc. La diferència essencial entre aquest cas i l'anterior és que la minorització de la llengua té lloc en l'únic territori on es parla i, per tant, comporta la seva anihilació total.

SUBSTITUCIÓ / NORMALITZACIÓ

El conflicte lingüístic és, doncs, una situació dinàmica que avança, amb més o menys rapidesa, cap a la substitució de la llengua dominada (també anomenada recessiva o minoritzada), llevat que s'aturi aquest procés "natural" amb una decisiva intervenció social que condueixi a la normalització. La **substitució lingüística** (o glotofàgia) comprèn tres etapes; la penetració de la llengua forastera, la bilingüïtzació de la llengua dominada i la monolingüïtzació en la llengua dominant.

L'etapa inicial del procés de substitució lingüística és aquella en què una llengua pròpia d'una altra comunitat lingüística comença a ocupar àmbits d'ús que fins aquell moment havien estat desenvolupats en la llengua pròpia de la comunitat. L'entrada de la llengua forastera es deu a causes extralingüístiques, és a dir, a processos d'expansió i d'unificació política, de moviments migratoris, de veïnatge, de dependència econòmica o cultural, etc.

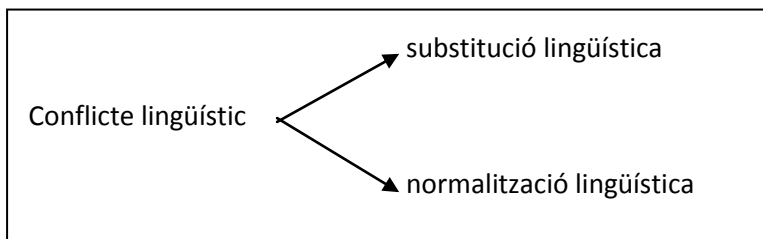
La **segona etapa** de la substitució lingüística és el procés de bilingüització. La **bilingüització** és un procés unilateral, és a dir, es bilingüitzen els parlants de la llengua dominada (L1 = llengua 1), però no els de la llengua dominant (L2), que, tot i promoure la mitificació de bilingüisme, no veuen la necessitat d'una tal reciprocitat, ja que la seva llengua ha esdevingut no tan sols necessària en la comunitat sinó també suficient.

La velocitat d'aquest procés varia segons la classe social dels parlants (les classes altes són les primeres a bilingüitzar-se), les zones geogràfiques (les ciutats es bilingüitzen abans que el camp), les funcions comunicatives (els registres formals usen abans la llengua dominant), l'edat (el grau de bilingüització és superior entre els joves), etc.

La **tercera etapa** és la monolingüització en la llengua dominant, és a dir, d'abandó irreversible de L1. Contràriament a l'anterior, aquest procés és ràpid, descendent.

La substitució lingüística és possible per mitjà de la creació d'una sèrie d'actituds lingüístiques, sovint inconscients, que donen lloc a la deslleialtat envers l'idioma propi de la comunitat. Es tracta d'actituds que fomenten el bilingüisme a costa d'estigmatitzar la llengua recessiva amb una sèrie de prejudicis que presenten la llengua subordinada com una llengua antiquada, pobra, etc., en definitiva, com a inferior, cosa que comporta que els mateixos parlants de la llengua recessiva vegin en l'abandó de la pròpia llengua la superació de l'autoodi, del complex d'inferioritat. Sovint la llengua minoritzada és etiquetada amb termes despectius: "patuès", "vernacle", "dialecte", etc. És per culpa d'aquesta ideologia, assumida per l'escola i per tot l'aparell cultural, que es consolida la minorització. De fet, la minorització engloba dues hegemonies: l'hegemonia política d'una ètnia dominant i l'hegemonia social expressada en la unitat cultural. Tot això crea, a més de l'esmentat complex d'inferioritat, la desconfiança envers la llengua del país, els parlants de la qual arriben a veure-la com un signe d'incultura i un llast que els impedeix el seu ascens social.

Tanmateix, de vegades, la intervenció del poder pot aturar la mort d'una llengua, establint una política lingüística que porti a la **normalització**, és a dir, que faci que la llengua pròpia de la comunitat hi compleixi totes les funcions. Per tant, la normalització lingüística és una resposta i una alternativa a la substitució lingüística. Significa "fer la llengua normal", és a dir, estendre'n els usos fins que aquests atenyin totes les seves ocasions d'expressió i de comunicació. Com la substitució, la normalització és un procés històric més o menys llarg. Per tant, mai serà un miracle espontani, sinó el procés de canvi social per mitjà del qual una comunitat pren consciència del conflicte lingüístic i recupera, per a la llengua que li és pròpia, les funcions públiques en què havia estat substituïda per una altra llengua externa. Normalització i substitució són processos similars, però de signe invers, emmarcats en una situació de contacte i de conflicte de llengües.

La normalització lingüística demana un procés dinàmic en el qual, davant un dèficit de funcions socials de la llengua, es produeix una reacció compensatòria de la societat. Les funcions lingüístiques de la societat (la consciència lingüística i els sistemes de control social de la llengua) intervenen per reajustar les normes socials relatives a l'ús lingüístic. Si el dèficit és corregit, es produeix la normalització (és el cas, per exemple, del txec). Si, al contrari, no es pot contrarestar el dèficit –i aquest esdevé acumulatiu- es produeix la substitució. De tot això es desprèn que, perquè la normalització sigui possible, hi ha d'haver un grau suficient de consciència lingüística i una capacitat satisfactòria de la comunitat per autoregular l'estatus de la llengua (un nivell d'autogovern que permeti regular l'estandardització, l'estatut jurídic, l'aprenentatge i l'ús de la llengua). La normalització ha de ser entesa especialment com una actitud de tota la massa parlant: la seva voluntat col·lectiva de normalització significa la resistència a desaparèixer.